

Atbildes raksts Mārim Lejam – daži iebildumi par jautājumiem, kas skar tiesu kompetenci apsūdzības trūkumu novēršanā (turpinājums)

Mg. iur. Egons Rusanovs

zvērināts advokāts (Zvērinātu advokātu birojs «Rusanovs & Partneri»)

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Autors jau iepriekš pievērsās Māra Lejas periodiskajā izdevumā “Jurista vārds” publicēto divu rakstu¹ analīzei, norādot, ka tajos ir ignorētas Latvijā pastāvošās tiesu varas pamatnostādnes. Tāpat autora ieskatā abās publikācijās izteiktās atziņas visnotaļ maldinoši pamatotas ar ārvalstu judikatūras piemēriem. Visbeidzot, nepamatoti vienkāršojot problēmu loku, rakstos šauri interpretēts apsūdzētā tiesību uz aizstāvību pārkāpuma un apsūdzētā stāvokļa pasliktināšanas jēdzienu saturs.

Turpinājumā minēto jautājumu loks tiks analizēts nedaudz plašāk.

1. Par likuma “Par tiesu varu” noteikto krimināllietu izskatīšanas pamatprincipu lietderības apšaubīšanu

Apzinoties to vai nē, – savās publikācijās M. Leja faktiski visnotaļ ambiciozi ir aicinājis būtiski revidēt vairāk kā divdesmit gadus spēkā esošā likumā “Par tiesu varu”² nostiprinātos tiesu varas pamatnoteikumus.

Vispirms (un vismaz) – minētā likuma 3. panta otrajā daļā garantētās personas tiesības, lai “*uz pilnīgas līdztiesības* (autora izcēlums) *pamata, atklāti izskatot lietu neatkarīgā un objektīvā tiesā, tiktu noteiktas* [pret šo personu] *vērstās apsūdzības pamatojība, ievērojot visas taisnīguma* (autora izcēlums) *prasības*”, 6. pantā noteikto, ka “[k]rimināllietās tiesu spriež tiesa, *izskatot un izlemjot* (autora izcēlums) *tiesas sēdēs pret personām celto apsūdzību pamatojību* (autora izcēlums), *attaisnojot nevainīgās personas vai arī atzīstot personas par vainīgām noziedzīga nodarījuma*

¹ Leja M. Tiesas kompetence apsūdzības trūkumu koriģēšanā. Jurista Vārds, 06.03.2012., Nr. 10, 16.-24. lpp.; Leja M. Latvijas tiesu kompetence apsūdzības trūkumu novēršanā. Jurista Vārds, 20.01.2015., Nr. 3, 8.-16. lpp.

² Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1992. gada 15. decembra likums “Par tiesu varu”. Ziņotājs, Nr. 1, 1993. gada 14. janvāris. Likums stājās spēkā 1993. gada 1. janvārī. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=62847> [skatīts 28.02.2015.] Tekstā izmantota redakcija, kāda bija spēkā uz raksta sastādīšanas brīdi 2015. gada 28. februārī.

izdarīšanā un nosakot tām sodu”, 24. pantā garantēto **pušu līdztiesību** (autora izcēlums) un secīgi 25. panta pirmajā un otrajā daļā noteikto, ka “[p]uses (autora izcēlums) *lietas izskatīšanas gaitā realizē savas procesuālās tiesības sacīkstes formā* (autora izcēlums), izņemot tiesvedību administratīvajās lietās”, kas izpaužas, “*pusēm iesniedzot pierādījumus un tiesai adresētus pieteikumus, piedaloties nopratināšanā, citu pierādījumu pārbaudē un novērtēšanā, kā arī pušu debatēs un veicot citas procesuālās darbības*”.

No teiktā (lai kāds arī nebūtu pašreizējais faktiskais un tekstuālais noregulējums Kriminālprocesa likumā³ (turpmāk – KPL)) izriet, ka formāli vismaz pašreiz Latvijā valsts apsūdzības uzturētājs un apsūdzētais (kopā ar aizstāvības realizētāju) ir pilnīgi **līdztiesīgas puses**, kuras lietas izskatīšanas gaitā visas savas procesuālās tiesības realizē sacīkstes formā, bet tiesa **vienīgi** izskata un izlemj **celtās apsūdzības** pamatotību. Tas acīmredzot M. Lejam šķitis nepareizi un netaisnīgi. Viņaprāt, prokuroram jābūt līdztiesīgākam starp līdztiesīgiem, un tāpēc tiesai rodoties gluži vai dabisks pienākums procesa finišā intelektuāli viņam palīdzēt novest lietu līdz galam, būtībā jau pašai ceļot apsūdzētajam apsūdzību, augstsirdīgi gan pēdējo uzklausot. Tādējādi, – apsūdzētā tiesības uz aizstāvību (M. Leja vairās vismaz teikt: tiesības uz taisnīgu tiesu) netiekot pārkāptas un viņa stāvoklis netiekot pasliktināts.

2. Par analogiju kriminālprocesā

Pavisam noteikti raksta kontekstā nedrīkst apiet analogijas piemērošanas iespējamības vai neiespējamības kriminālprocesā jautājumu, kam bija pievērsies arī M. Leja (“*piemērotākais risinājums [būtu KPL] 486. panta pirmās daļas 2. punkta piemērošana pēc analogijas, jo tas [esot] visradnieciskākais šobrīd spēkā esošajam regulējumam*”⁴).

Jāatgādina, ka M. Leja savā rakstā piedāvāja KPL 486. panta pirmās daļas 2. punktu pēc analogijas attiecināt uz, viņaprāt, no jauna ieviešamo “tiesas pienākumu” (“*pēc jēgas, nevis burtā*”⁵) vētīt celtās apsūdzības kvalitāti/pareizumu jau krimināllietas sagatavošanas iztiesāšanai stadijā.

Autors gan šeit tuvāk neaplūkots jautājumu, vai tieši konkrētais analogijas piemērošanas piedāvājums varētu kaut kādā veidā kaitēt apsūdzētajam, piemēram, pārkāpt viņa tiesības uz aizstāvību vai

³ Latvijas Republikas Saeimas 2005. gada 21. aprīļa likums “Kriminālprocesa likums”. Latvijas vēstnesis, Nr. 74 (3232), 2005. gada 11. maijs. Likums stājas spēkā 2005. gada 1. oktobrī.

Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/?menu=doc&id=107820> [Skatīts 28.02.2015.] Tekstā izmantota redakcija, kāda bija spēkā uz raksta sastādīšanas brīdi 2015. gada 28. februārī.

⁴ Leja M. Latvijas tiesu kompetence apsūdzības trūkumu novēršanā. Jurista Vārds, 2001.2015., Nr. 3, 10. lpp.

⁵ Turpat, 9. lpp.

pasliktināt citādi viņa stāvokli šo tiesību institūtu šaurākajā nozīmē, proti, KPL 455. panta trešās daļas izpratnē, kā to konsekventi vēlas izprast arī M. Leja⁶.

Taču vienlaicīgi nevar nepamanīt, ka piedāvātā risinājuma pamatojumā ir arī daži visai būtiski trūkumi.

Neraugoties uz to, ka atziņa “[k]riminālprocesā analogija ir atļauta” tika pamatota ar Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas nolēmumu, autoram pret to (kā atsevišķu faktu pašu par sevi) nebūtu īpašu iebildumu. Galu galā arī Latvijā pietiekoši plaši ir pārstāvēts viedoklis, ka kriminālprocesā nepastāv analogijas aizliegums un tādējādi likuma robus var aizpildīt “*saskaņā ar vispārējiem pamatprincipiem*”⁷ (turklāt šādus uzskatus pauž arī raksta autors). Tomēr šādam viedoklim turpat un vienmēr uzreiz seko atruna, ka “*analogija kriminālprocesuālajās tiesībās [...] līdzīgi kā krimināltiesībās nedrīkst kaitēt aizdomās turētajam, apsūdzētajam vai tiesājamam*”⁸. Šāds analogijas piemērošanas noteikums pašsaprotami izriet no tiesību tradīcijā balstītas kriminālprocesa svarīgas sastāvdaļas, kura kontinentālajā Eiropā kopš Apgaismības laikmeta pazīstama kā *favor defensionis* (aizstāvības priekšrocības).

***Favor defensionis* objektīvi neattiecas tikai uz kādu konkrētu kriminālprocesuālo institūtu.** Objektīvi pastāvot, tas kā patstāvīgs faktors darbojas visa mūsdienu kriminālprocesa gaitā. Turklāt *favor defensionis* kā “*procesuāla konstrukcija var tikt izmantota kolīziju risināšanā, kuras rodas sakarā ar visu institūtu un principu balansa problēmām, nolūkā nodrošināt gan apsūdzētā tiesības, gan arī alternatīvās privātās un publiskās procesuālās vērtības*”⁹ (sīkāk skatīt tālāk raksta sadaļā “Par apsūdzētā tiesībām un procesuālajām priekšrocībām jeb privilēģijām (*favor defensionis*)”).

Tieši to M. Leja, šķiet, nebija ievērojis. Tas, ka piedāvātās analogijas piemērošana, iespējams, nepārkāpj apsūdzētā tiesības uz aizstāvību vai nepasliktina citādi viņa stāvokli šauri saskaņā ar KPL 455. panta trešās daļas kontekstu, nebūt nenozīmē to, ka citādi netiek kaitēts “*aizdomās turētajam,*

⁶ Jāatgādina, ka M. Lejas ieskatā tiesību uz aizstāvību pārkāpums aprobežojas ar situācijām, “kurās apsūdzētajam iztiesāšanas gaitā nebija pamats rēķināties ar to, ka tiesa varētu grozīt nodarījuma faktiskos apstākļus, *bet, apzinoties to, viņš būtu aizstāvējis citādi vai sekmīgāk, nekā to darījis faktiski*”, savukārt, apsūdzētā stāvokļa pasliktināšana – ja “*par pierādītiem atzīti faktiskie apstākļi, kas atstāj ietekmi uz soda bargumu*” (Leja M. Latvijas tiesu kompetence apsūdzības trūkumu novēršanā. Jurista Vārds, 20.01.2015., Nr. 3, 10.-11. lpp.). Par to sīkāk tālāk.

⁷ Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 143. lpp.

⁸ Turpat, 145. lpp.

⁹ Михееенкова М.А. Благоприятствование защите (*favor defensionis*) и его проявление в своевременном уголовном процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва: МГУ, им. М.В. Ломоносова (юридический факультет), 2012, с. 10.

Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/blagopriyatstvovanie-zashchite-favor-defensionis-i-ego-proyavlenie-v-sovremennom-ugolovnom-p> [skatīts 05.03.2015.]

apsūdzētajam vai tiesājamam”, vienlaicīgi respektējot citus kriminālprocesa pamatprincipus vai iztiesāšanas noteikumus.

Tātad tamlīdzīga likuma “robu” aizpildīšana būtiski skartu apsūdzētā tiesības uz procesuālo taisnīgumu daudz plašākā nozīmē nekā to faktiski saprot M. Leja. Turklāt pēdējais arī pats atzīst, ka *“tiesības tikt uzklausītam [patiešām ir tikai viens no] taisnīga tiesas procesa elementiem”*¹⁰.

Jebkurā gadījumā, *“atrisinot [M. Lejas paša saskatītās] principu kolīziju ar svēršanas un salīdzināšanas metodes palīdzību”*¹¹, domājams, tomēr bija vērā ņemamas arī citas apsūdzētā tiesības (procesuālās priekšrocības jeb privilēģijas).

Turklāt secinājums, ka šeit esot samanāms “atklāts likuma robs”, arī šķiet visnotaļ pārsteidzīgs. Autora ieskatā tieši KPL 7. pantā nostiprinātais apsūdzības princips (sal. *Akkusationsprinzip* Vācijas kriminālprocesā) vienīgi papildu gūst savas izpausmes apstiprinājumu no KPL 486. panta pirmās daļas 2. punktā noteiktā tiesas pienākuma pārbaudīt apsūdzības kā formāla dokumenta esamību krimināllietā. Tādējādi KPL 486. panta pirmās daļas 2. punkta prasību izpilde, autora ieskatā, nenozīmē (un nevar nozīmēt) neko citu kā vienīgi formālu šī apsūdzības principa ievērošanas pārbaudi, proti, tieši tā, kā tas ir norādīts likuma tekstā. Citiem vārdiem, nevar būt tiesas procesa bez formālas apsūdzības. Tātad ne par kādu apsūdzības vērtēšanu pēc būtības nevarētu būt pat runa. Iespējams, ka M. Leju paust šajā ziņā savu visnotaļ radikālo redzējumu ir iedrošinājusi zināma saskaņa ar atzītu kriminālprocesuālo tiesību autoritāšu viedokli. Piemēram, prof. Ārija Meikališa, atzīstot, ka *“[s]agatavojot lietu iztiesāšanai saskaņā ar KPL 486 .p. 1. d. 1. un 2. pkt., tiesnesis kā procesa virzītājs pārlicinās, vai lietai ir pievienota apsūdzība un vai tās kopija ir izsniegta apsūdzētajam [proti,] pārbauda KPL formālo prasību izpildi, t.i., vai apsūdzība lietā ir vispār un vai tā ir pienācīgi izsniegta, taču nevērtē apsūdzības pamatotību, kvalifikācijas pareizību u.tml.”*¹² (un šai atziņai pilnā mērā pievienojās arī šī raksta autors). Taču turpat tālāk pretrunā ar iepriekš pausto norādīts, ka šos *“aspektus tiesnesim gan būtu jāpārbauda”*¹³, jo *“[prof. Ā.Meikališas] ieskatā [jēdziens] “lietai ir pievienota apsūdzība” ir jāskata plašāk, nekā tikai pārlicināšanās, vai krimināllietas materiālos vispār ir lēmums par personas saukšanu pie kriminālatbildības [, tādēļ ka] [b]rīdī, kad tiesnesis lemj, vai iespējama lietas nodošana izskatīšanai tiesā, viņam ir svarīgi zināt, kādā apsūdzībā tā tiks skatīta, vai skaidras iztiesāšanas robežas (kas tieši izriet no apsūdzības [savukārt, lai izpildīto minēto,] neder*

¹⁰ Leja M. Latvijas tiesu kompetence apsūdzības trūkumu novēršanā. Jurista Vārds, 2001.2015., Nr. 3, 14. lpp.

¹¹ Turpat, 13. lpp.

¹² Sal., piemēram, Meikališa Ā. Tiesas pilnvaras apsūdzības tiesiskajā izvērtēšanā tiesvedības laikā. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 602. lpp.

¹³ Turpat, 602. lpp.

*jebkāda apsūdzība, tai jābūt likuma prasībām atbilstoši. Līdz ar to, ja apsūdzība ir neatbilstoša, tad to šajā procesa brīdī var pielīdzināt situācijai, kad tās tiesiski nav vispār*¹⁴.

Šai atziņai, kā arī piedāvātajam rīcības modelim un tā pamatojumam¹⁵ autors kategoriski negribētu piekrist. Izvērstāka argumentācija tam tiks norādīta tālāk raksta sadaļā “Par dažām atšķirībām Vācijas un Latvijas kriminālprocesa pamatprincipos. Inkvizitīvais un sacīkstes princips”. Tomēr pavisam īsi šo apsvērumu būtību var izteikt šādi – tamlīdzīgi rīkojoties, tiesnesis kriminālprocesā nepieļaujami realizētu objektīvās izmeklēšanas principu un līdz ar to vienlaicīgi pārkāptu gan viņam noteiktās procesuālo pilnvaru robežas, gan arī secīgi – visu apsūdzētā procesuālo garantiju kopumu – *favor defensionis*.

Jāatgādina, ka M. Leja, atsaucoties tieši uz trīs prof. Ā. Meikališas piedāvājumiem¹⁶ tiesas rīcības modeļiem (“1) *lietas nosūtīšana prokuroram trūkumu novēršanai no iztiesāšanas stadijas; 2) norādīšana prokuroram (amatā augstākam prokuroram) uz nepieciešamību novērst trūkumu apsūdzībā un 3) lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu*”)¹⁷, pretēji pēdējās uzskatam, ka nepieciešami attiecīgi grozījumi likumā, turpretim ir pārlicināts, ka “atklātos likuma robus” ir iespējams aizpildīt jau tagad bez jebkādiem grozījumiem KPL ar analogijas metodes palīdzību. Iepriekš jau tika iztirzāts, kādēļ šī iecere ir aplama. Tādēļ šeit autors vēlētos oponēt tieši prof. Ā. Meikališai, kura “*strikti [atzīstot], ka tiesa nav tiesīga pati papildināt, precizēt vai citos veidos procesuāli “uzlabot” apsūdzību – pretējā gadījumā notiktu procesuālo pilnvaru nodalīšanas principa pārkāpums*”¹⁸, vienlaicīgi uzskata, ka “*dodot norādījumu apsūdzības uzturētājam novērst apsūdzībā esošās kļūdas, tiesa izpildītu savu uzdevumu – 1) nodrošināt, ka prokurors izpilda viņa procesuālo pienākumu uzturēt saprotamu, pilnīgu un citādi procesuāli kvalitatīvu apsūdzību, un 2) nodrošinātu, ka tiek ievērotas apsūdzētās personas tiesības uz aizstāvību [un līdz ar to] šajos gadījumos nenotiktu tiesas iejaukšanās ne apsūdzības, ne aizstāvības realizēšanā*”¹⁹ (autoram zināms vismaz viens tiesnesis, kurš patiešām nereti vairāk vai mazāk tamlīdzīgi “šādus norādījumus” prokuroriem arī dod). Šādai nostādnei autors kategoriski nevar piekrist, uzskatot, ka tādejādi notiek klasiska objektīvās izmeklēšanas principa realizācija, kura nav pieļaujama saskaņā ar Latvijas kriminālprocesa pamatprincipiem (arī par to tālāk raksta sadaļā “Par dažām atšķirībām Vācijas un Latvijas kriminālprocesa pamatprincipos. Inkvizitīvais un sacīkstes princips”). Šeit, iespējams, vietā atgādināt Administratīvā procesa likuma

¹⁴ Sal., piemēram, Meikališa Ā. Tiesas pilnvaras apsūdzības tiesiskajā izvērtēšanā tiesvedības laikā. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 611. lpp.

¹⁵ Turpat, 612. lpp.

¹⁶ Meikališa Ā. Tiesas pilnvaras apsūdzības tiesiskajā izvērtēšanā tiesvedības laikā. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 612. lpp.

¹⁷ Leja M. Latvijas tiesu kompetence apsūdzības trūkumu novēršanā. Jurista Vārds, 2001.2015., Nr. 3, 11. lpp.

¹⁸ Meikališa Ā. Tiesas pilnvaras apsūdzības tiesiskajā izvērtēšanā tiesvedības laikā. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 612. lpp.

¹⁹ Turpat, 613. lpp.

107.panta ceturajā daļā ietvertās “objektīvās izmeklēšanas principa” pazīmes, proti, lai prasījuma robežās noskaidrotu patiesos lietas apstākļus un panāktu tiesisku un taisnīgu lietas izskatīšanu, **tiesa dod administratīvā procesa dalībniekiem norādījumus un ieteikumus**, kā arī savāc pierādījumus pēc savas iniciatīvas.

Turklāt jāsaprot, ka minēto ideju realizācija vienā vai otrā formātā pēc būtības (pretēji arī procesuālās ekonomijas principam) varētu sekmēt visnotaļ ekstrēmu perfekcionismu ar iespējam slīpēt apsūdzību “līdz bezgalībai” ar visām no tā tālāk izrietošajām sekām, kas ietekmētu ne tikai personas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, bet arī radītu nenoliedzamas procesuālas priekšrocības valsts apsūdzībai. Citiem vārdiem, jau šī iemesla dēļ vien, process kļūtu netaisnīgs.

Līdz ar to, autora ieskatā, saskaņā ar Latvijas kriminālprocesa pamatprincipiem tiesai tomēr būtu jāvērtē tieši tā apsūdzība, ko prokurors pievienojis krimināllietai (protams, ņemot vērā situācijas, kad tā, realizējot prokurora KPL 461. pantā paredzēto pienākumu, tiek grozīta iztiesāšanas laikā).

Tamlīdzīgu norādījumu (padomu) sniegšana varētu arī tikt vērtēta kā visai vāji slēpts solījums taisīt notiesājošu spriedumu, ja gadījumā valsts apsūdzības uzturētājs apmierinātu tiesas juridiskos priekšstatus par noziedzīgā nodarījuma “pareizu” kvalifikāciju vai pat – estētiskos priekšstatus par apsūdzības saturu un noformējumu. Šāda tiesas priekšstatu par vēlamo apsūdzības kvalitāti vēl pirms nolēmuma taisīšanas paziņošana valsts apsūdzētājam varētu arī līdzināties procesuālo priekšrocību sniegšanai prokuroram.

3. Par salīdzinošo tiesību izmantošanu argumentācijā

Autoram nav nekas pret kaut vai pilnīgu, piemēram, Vācijas kriminālprocesuālās kārtības recepciju. Taču vai tādā gadījumā mūsu vidē ir iespējams arī vienlaicīgi “iestādīt” vāciešu izpratni par kriminālprocesuālajām tiesībām, attiecīgās tradīcijas un institucionālās īpatnības, neaptverami milzīgo komentējošās un zinātniskās literatūras klāstu šajā jomā, juridiskās kultūras līmeni?

Jau tika norādīts, ka vēl pirmajā rakstā, analizējot Vācijas, Austrijas un Šveices tiesu praksi, M. Leja secinājis, ka šajās valstīs “*ir rasts risinājums, kā iztiesāšanas gaitā novēršama lielākā daļa [apsūdzības] trūkumu, turklāt neatkarīgi no prokurora viedokļa*”²⁰. Vienlaikus ar neslēptu nožēlu viņš norādījis, ka Latvijas tiesu prakse šādu risinājumu vēl “*nav gatava meklēt*”²¹. Savukārt otrajā rakstā M. Leja jau atklāti paudis vēlmi Vācijas, Austrijas un Šveices praksi recipēt Latvijas kriminālprocesā, būtībā

²⁰ Leja M. Tiesas kompetence apsūdzības trūkumu koriģēšanā. Jurista Vārds, 06.03.2012., Nr. 10, 16. lpp.

²¹ Turpat, 23. lpp.

vēloties, lai Latvijas tiesas “apsūdzības trūkumus”²² turpmāk novērstu uz Latvijas kriminālprocesuālajā kārtībā nostiprināto apsūdzēto tiesību rēķina.

Respektējot M. Lejas tiesības arī uz šādu viedokli, tomēr vienlaicīgi jāatzīst, ka izvirzītie priekšlikumi neiztur nopietnu kritiku vispirms tādēļ, ka nevar atzīt par pamatotu vēlmi mehānistiski pārņemt “iepatikušos” ārvalstu institūtus, ignorējot acīm redzamas tiesību sistēmu savstarpējās atšķirības, Latvijas tiesu iekārtas un kriminālprocesa pamatprincipu īpatnības.

Pašmāju un ārvalstu tiesisko risinājumu salīdzinošā analīze neapšaubāmi ir interesanta un arī vērtīga nodarbe, kaut vai raugoties no tiesiskā regulējuma pilnveidošanas aspekta nākotnē. Tomēr nedrīkst aizmirst, ka salīdzinošajai analīzei, it īpaši, ja tās rezultātā tiek izteikts priekšlikums par kāda ārvalstu tiesību institūta pārņemšanu, ir jābūt veiktai stingrā saskaņā ar zināmiem noteikumiem un metodoloģiju.

Kā pamatoti atzīst prof. Jurijs Tihomirows (Юриу Тухомуров), “jāsalīdzina ne vien objektus, formas vai tiesiskā regulējuma metodes, bet arī akta vietu konkrētajā tiesību sistēmā un tā sakarības nozares iekšienē un starpnozaru attiecībās”²³. Turklāt sevišķa vērtība veltāma analogijas metodei – “pie visām metodēm acīmredzamām priekšrocībām un pievilcīguma, analogiju ir jāpiemēro ļoti stingri. Pretējā gadījumā arējā tiesiskā līdzība var pamudināt uz mehānisko kopēšanu un novest pie kļūdainiem tiesiskajiem risinājumiem. “Juridiskā transplantācija” neizbēgami novedīs pie konkrētajai tiesību sistēmai svešiem aktiem un normām, kam sekos to noliegšana”²⁴.

No minētā secīgi izriet arī pamatnosacījums korektai salīdzinošās analīzes veikšanai, proti, – salīdzināmās bāzes līdzība²⁵ jeb salīdzināmo tiesisko risinājumu atrašanās līdzīgos apstākļos. Prof. Gerhards Dannemans (Gerhard Dannemann) minēto priekšnoteikumu tēlaini raksturo šādi – “piemēram, nevienā medicīnas pētījumā netiks salīdzināta slimības izplatība starp 18 gadus vecām sievietēm no lauku Islandes ar slimības izplatību starp 65 gadus veciem vīriešiem no Ņujorkas, jo mēs nezīnātu, vai kādas atšķirības veidotos tādu faktoru ietekmē kā vecums, dzimums vai klīmats, vai arī tā fakta dēļ, ka viena grupa dzīvo pilsētā, bet otra – laukos”²⁶.

Līdz ar to jautājumā par Latvijas un attiecīgo ārvalstu tiesisko risinājumu salīdzinošo analīzi būtu bijis pareizi atzīt, ka Vācijas, Austrijas un Šveices tiesu prakse ar to atšķirīgo kompetenci “apsūdzības trūkumu” novēršanā vispirms ir izskaidrojama ar būtiskām un pat principiālām minēto valstu

²² Sal. Leja M. Latvijas tiesu kompetence apsūdzības trūkumu novēršanā. Jurista Vārds, 20.01.2015., Nr. 3, 8. lpp.

²³ Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения. Москва: Издательство НОРМА, 1996, с. 56.

²⁴ Ibid.

²⁵ Dannemann D. Comparative Law: Study of Similarities or Differences? In: The Oxford Handbook of Comparative Law. Edited by M. Reimann and R. Zimmermann. Oxford University Press: Oxford, 2006, p. 407, p. 408.

²⁶ Ibid, p. 408.

kriminālprocesuālās kārtības atšķirībām no Latvijas, it īpaši – jautājumā par tiesas (kā arī apsūdzības un aizstāvības) funkcionālo lomu krimināllietu izskatīšanā.

Turklāt atšķirības ir konstatējamas jau pašos pamatos, proti, – svarīgāko pamatprincipu līmenī. Taisnības labad gan jāpiebilst, ka zināma “apmaldīšanās princīpos” varētu būt objektīvi izskaidrojama arī ar Latvijas likumdevēja pieļautajiem trūkumiem, kā rezultātā nav skaidri definēta kriminālprocesa pamatprincipu sistēma. Iespējams tāpēc arī praksē pietrūkst vienotas izpratnes par pašu pamatprincipu saturu. Arī juridiskajā literatūrā šajos jautājumos sastopama viedokļu dažādība²⁷.

Tomēr kopīgās teorētiskās nostādnes kriminālprocesa pamatprincipu jautājumos ir pietiekošas, lai izdarītu secinājumu par neiespējamību pārāk vieglprātīgi ļauties kārdinājumam “transplantēt” atsevišķus iepatikušos risinājumus no citu valstu tiesu prakses, it īpaši, ja “*netiek ņemti vērā tie objektīvie nosacījumi un faktori, kuri rada tos vai citus institūtus ārvalstu tiesībās*”²⁸.

Protams, pilnvērtīga Vācijas, Austrijas un Šveices kriminālprocesuālās kārtības analīze būtu atsevišķa pētījuma vērts jautājums, un to paveikt vienā atbildes rakstā nav nedz iespējams, nedz arī nepieciešams. Tādēļ autors nekādā gadījumā nevēlas pretendēt uz turpmāk izklāstītā pilnīgumu. Turpinājumā vienīgi ļoti selektīvi un konspektīvi tiks aplūkotas Vācijas un Latvijas kriminālprocesuālās kārtības būtiskākās atšķirības pamatprincipos, kas izslēdz jebkādu iespēju mehānistiski pārņemt, piemēram, Vācijas tiesību lokā atzītos tiesiskos risinājumus “apsūdzības trūkumu” novēršanā.

4. Par dažām atšķirībām Vācijas un Latvijas kriminālprocesa pamatprincipos. Inkvizitīvais un sacīkstes princips

Autors pavisam noteikti nevēlas pretendēt uz eksperta lomu Vācijas kriminālprocesa pamatprincipu jautājumos. Šī tēma ir gana plaša un arī visnotaļ sarežģīta. Arī pieejamā literatūrā par kriminālprocesa principu saturu nav sastopama vienprātība. Turklāt nereti ir sastopamas arī būtiskas atšķirības terminu lietojumā un to izpratnē. Tomēr ir arī fundamentālas lietas, par kurām nevajadzētu rasties jebkādām domstarpībām.

Lai izprastu M. Lejas rakstos pieļauto metodoloģisko kļūdu, it īpaši nepieciešams nedaudz sīkāk aplūkot vienu no Vācijas kriminālprocesa pamatprincipiem – izmeklēšanas principu

²⁷ Piemēram, literatūrā atspoguļots arī viedoklis, ka kriminālprocesa obligātuma princips esot tas pats, kas procesa publiskuma vai likumības princips (sal. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti, 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 50. lpp. Minētās autore pasas gan pilnīgi pareizi nodala obligātuma principu no publiskuma principa, sk. turpat, 52. lpp.

²⁸ Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения. Москва: Издательство НОРМА, 1996, с. 54.

(*Ermittlungsgrundsatz* jeb citviet *Untersuchungsgrundsatz*), kuru literatūrā mēdz dēvēt arī par instruktīvo jeb inkvizitīvo (burtiskā tulkojumā no latīņu valodas – izmeklēšanas²⁹) principu³⁰ (*Instruktions- oder Inquisitionsmaxime*)³¹). Citviet kā sinonīms lietots arī – materiālās patiesības princips (*Prinzip der materiellen Wahrheit*)³²) jeb objektīvās izmeklēšanas princips. Pēdējais ir iedibināts arī Latvijas administratīvajā procesā³³. Turklāt tā pielietojumā jau ir sava pietiekoši nostabilizējusies tiesu prakse³⁴.

Lai lasītājam atvieglotu turpmākā izklāsta uztveri, autors minētā principa jēdzieniskā apzīmējuma unificēšanas nolūkā izvēlas lietojumu – inkvizitīvais princips. Pēc vācu autoru domām šis princips loģiski izrietot no tā dēvētā oficiālā³⁵ (“amatpersonas pienākuma dēļ sava amata”) principa (*Offizialprinzip*)³⁶), proti, no valsts monopola uz kriminālvajāšanu. Šis no pašas valsts funkcijas izrietošais pienākums (*ex officio*) aptver visu tās (tātad iekaitot gan prokuratūras, gan tiesas) darbību līdz pat sprieduma taisīšanai³⁷.

Tikko minēto principu Vācijas kriminālprocesā nedrīkstētu sajaukt ar likumības principu (*Legalitätsprinzip*), ar ko šaurākā nozīmē parasti saprot vienīgi prokuratūras un policijas pienākumu bez izņēmumiem likuma ietvaros izmeklēt noziedzīgos nodarījumus līdz ar aizdomu rašanos par to

²⁹ No lat.v.– *in-qui-ro*: 1) meklēt, sameklēt, uzmeklēt, 2) **meklēt iegāstus apsūdzībai**, 3) iedziļināties, izskatīt, izmeklēt; *inquisitio*: 1) sameklēšana, **izmeklēšana**, 2) meklēšana, 3) **apsūdzības pierādījumu piemeklēšana** (Дворецкий И. Х. *Латинско-русский словарь*. 12-е изд., Москва: Русский Язык Медиа, 2009, с. 503.

Sal. arī Lieberwirth R. *Latein im Recht*. 3.durchges. Aufl. Berlin; München: Die Wirtschaft GmbH, 1993, S. 145 – *inquisitus*: vāc. val.– *Inquisit, der Angeschuldigte in der Spezialinquisition* (apsūdzētais tiesas izmeklēšanā, kur pierādījumus rada pati tiesa).

³⁰ Iespējams, ka pareizāks tulkojums būtu “inkvizīcijas princips”, taču autoram tas nešķiet pārāk labskanīgs. Nejaukt arī ar “inkvizīcijas procesu” kā teorētisku kriminālprocesa tipu (modeli) (sk. arī Rusanovs E. Latvijas kriminālprocesa doktrīnas avotu meklējumos. *Jurista Vārds*, 06.01.2015, Nr. 01, 28.-35.lpp.).

³¹ Головненков П., Спица Н. *Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия: Научно-практический комментарий и перевод текста закона*. Potsdam: Universitätsverlag Potsdam, 2012, с. 38.

³² Kühne H. *Strafprozeßlehre: e. systemat. Darst. für Prüfung u. Praxis*. 4., neubearb. u. erw. Aufl. Heidelberg: Müller, 1993, S. 104.

³³ Sal. Vaivods K. Objektīvās izmeklēšanas princips. Grām.: Administratīvais process tiesā. Autoru kolektīvs. *Dri.iur. J. Briedes vispārīgā zinātniskā redakcijā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008, 266. lpp.

³⁴ Augstākās tiesas prakses vispārinājums “Objektīvās izmeklēšanas princips - interpretācija un piemērošana”. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/summaries/2005/Obj_izm_principis_visparinajums1.doc [skatīts 03.03.2015.]

³⁵ No lat. v.– *officiālis*: 1) tas, kas attiecas uz dienestu, amatu (Дворецкий И. Х. *Латинско-русский словарь*. 12-е изд., Москва: Русский Язык Медиа, 2009, с. 668.

³⁶ Головненков П., Спица Н. *Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия: Научно-практический комментарий и перевод текста закона*. Potsdam: Universitätsverlag Potsdam, 2012, с. 38.

³⁷ Roxin C. *Strafverfahrensrecht*. 25. Auflage. München: Verlag C.H. Beck, 1998, S. 79.

izdarīšanu³⁸, lai gan plašākā nozīmē likumības principam bez prokuroriem (*Staatsanwälte*) ir pakļauti arī tiesneši (*Richter*) un advokāti (*Rechtsanwälte*).³⁹ Savukārt saskaņā ar apsūdzības principu (*Akkusationsprinzip*), krimināllietas iztiesāšanu noteic apsūdzības esamība⁴⁰, proti, bez formālas apsūdzības tiesa nedrīkst izskatīt lietu⁴¹ (šai problemātikai autors jau nedaudz pievērsās saistībā ar M. Lejas piedāvāto KPL 486. panta pirmās daļas 2. punktu piemērošanu pēc analogijas), kā arī apsūdzību nedrīkst celt (izvirzīt) pati tiesa⁴².

Saskaņā ar Vācijas kriminālprocesuālo tiesību doktrīnu, ja valstij *ex officio* jāveic kriminālvajāšana, tad tas esot vienīgi konsekventi, ja pēdējā arī uzņemas atbildību par patiesības noskaidrošanu⁴³. Līdz ar to saskaņā ar jau minēto inkvizitīvo principu Vācijas kriminālprocesā visā procesa gaitā **prokuroram** un **tiesai vienlīdz (!)** ir jācenšas noskaidrot materiālo jeb objektīvo patiesību⁴⁴. Tādēļ ne tikai policijai un prokuratūrai izziņas procesā, bet arī tiesai iztiesāšanas laikā ir nepastarpināti (tieši) jāizzina fakti, nepaļaujoties tikai uz iztiesāšanas procesa dalībnieku apsvērumiem un argumentiem⁴⁵.

Tieši šī būtiskā un nepārprotamā atšķirība no Latvijas kriminālprocesa arī nosaka neiespējamību Vācijas (arī Austrijas un Šveices) un Latvijas tiesu pilnvaras krimināllietu izskatīšanā salīdzināt mehānistiski, kā to faktiski ir piedāvājis M. Leja. Citiem vārdiem, Latvijas tiesas, izskatot krimināllietas, nedrīkstētu vadīties pēc inkvizitīvā principa.

³⁸ Головненков П., Спица Н. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия: Научно-практический комментарий и перевод текста закона. Potsdam: Universitätsverlag Potsdam, 2012, с. 38.

³⁹ Kühne H. Strafprozeßlehre: e. systemat. Darst. für Prüfung u. Praxis. 4., neubearb. u. erw. Aufl. Heidelberg: Müller, 1993, S. 106.

⁴⁰ Стойко Н. Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико-правовое исследование англо-американской и романо-германской правовых систем. Монография. Санкт-Петербург: Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета СПбГУ, 2006, с. 138.

⁴¹ Kühne H. Strafprozeßlehre: e. systemat. Darst. für Prüfung u. Praxis. 4., neubearb. u. erw. Aufl. Heidelberg: Müller, 1993, S. 109.

⁴² Roxin C. Strafverfahrensrecht. 25. Auflage. München: Verlag C.H. Beck, 1998, S. 83.

⁴³ Kühne H. Strafprozeßlehre: e. systemat. Darst. für Prüfung u. Praxis. 4., neubearb. u. erw. Aufl. Heidelberg: Müller, 1993, S. 104.

⁴⁴ Strafprozessordnung. Heidelberger Kommentar. Von Gercke / Julius / Temming / Zoller (Hrsg.). Heidelberg: Müller Jur. Vlg. C.F., 2012, S. 15.

⁴⁵ Стойко Н. Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико-правовое исследование англо-американской и романо-германской правовых систем. Монография. Санкт-Петербург: Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета СПбГУ, 2006, с. 138.

4.1. Inkvizitīvais princips

Vienlaicīgi, kā jau minēts nedaudz iepriekš, inkvizitīvais princips saskaņā ar likuma “Par tiesu varu” 25.¹ pantu Latvijai specifiskā formātā ir nostiprināts arī Latvijas administratīvajā procesā (sal. arī Administratīvajā procesa likuma 107. panta ceturto daļu). Līdz ar to objektīvās izmeklēšanas princips (*Untersuchungsprinzip, inquisitorial maxim u.c.*⁴⁶) definēts kā pienākums, “[l]ai prasījuma robežās noskaidrotu patiesos lietas apstākļus un panāktu taisnīgu administratīvās lietas izskatīšanu, tiesa dod administratīvajā procesa dalībniekiem norādījumus un ieteikumus, kā arī pēc savas iniciatīvas vāc pierādījumus”, citiem vārdiem, uzraudzīt, vai lietas izskatīšanas gaitā tiek noskaidrota patiesība un rasts taisnīgs rezultāts, vai ir noskaidroti visi lietas izspriešanai būtiskie apstākļi un vai nav nepieciešami vēl kādi papildus pierādījumi⁴⁷. Respektīvi, tiesai pašai jāuzņemas iniciatīva un jāpieprasa / jāmeklē pierādījumi, kas varētu palīdzēt noskaidrot patiesību katrā konkrētajā lietā⁴⁸. “No minētajām tiesību normām izriet, ka administratīvajā procesa tiesā jēga un būtība ir cieši saistīta ar **tiesas aktīvo** (autora izcēlums) lomu lietas apstākļu noskaidrošanā.”⁴⁹

Kā konkrēti izpaužas inkvizitīvais princips lietas izskatīšanas stadijā Vācijas kriminālprocesā?

- Tiesai ir dominējošā loma. Tiesa pēc būtības ir autoritāra – iztiesāšanas procesa dalībnieku nostāja par vainu tai nav saistoša, un tā pilnībā kontrolē pierādījumu pārbaudi un pati aktīvi veic izmeklēšanu⁵⁰;
- Prokurors nav uzskatāms par apsūdzības pusi⁵¹. Prokurors tikai “pārstāv” apsūdzību, ir “neieinteresēts dalībnieks”, bet tiesājamā vainas pierādīšanas nasta gulstas uz tiesas priekšsēdētāju⁵²;
- Iztiesāšanā nav pretojošos pušu – prokurors ir uzskatāms par “tiesas palīgu”⁵³ (prokuratūra ietilpst tieslietu iestāžu sistēmā un ir pakļauta izpildvaras norādījumiem, Tieslietu ministrijai⁵⁴), bet

⁴⁶ Sal. Vaivods K. Objektīvās izmeklēšanas princips. Grām.: Administratīvais process tiesā. Autoru kolektīvs. Dr.iur. J. Briedes vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008, 266. lpp.

⁴⁷ Augstākās tiesas prakses vispārīgums “Objektīvās izmeklēšanas princips - interpretācija un piemērošana”. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/summaries/2005/Obj_izm_princips_visparinajums1.doc [skatīts 10.02.2015.], 2005, 3. lpp.

⁴⁸ Turpat.

⁴⁹ Turpat.

⁵⁰ Sīkāk sk. Стойко Н. Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико-правовое исследование англо-американской и романо-германской правовых систем. Монография. Санкт-Петербург: Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета СПбГУ, 2006, с. 215. Sk. arī Kühne H. Strafprozeßlehre: e. systemat. Darst. für Prüfung u. Praxis. 4., neubearb. u. erw. Aufl. Heidelberg: Müller, 1993, S. 105.

⁵¹ Sīkāk sk. Ibid, с. 170.

⁵² Кириенко Н. Прокурор как правовая и научная категория, ее место в понятийном аппарате зарубежной науки. Pieejams: http://www.rusnauka.com/22_PNR_2012/Pravo/5_115270.doc.htm [skatīts 10.02.2015.]

tiesisks strīds ir iespējams starp aizstāvību, no vienas puses, un prokuratūru un tiesu, no otras puses⁵⁵.

Vēl īsi jāatgādina, ka minētais princips normatīvi ir nostiprināts gan Šveices Kriminālprocesa kodeksa (*Schweizerische Strafprozessordnung*) 6. pantā “Izmeklēšanas princips” (*Untersuchungsgrundsatz*)⁵⁶, gan arī Austrijas Kriminālprocesa likuma (*Strafprozessordnung*) 3. pantā “Objektivitāte un patiesības noskaidrošana” (*Objektivität und Wahrheitserforschung*) un 254. pantā (bez nosaukuma)⁵⁷. Lai arī Šveices un Austrijas kriminālprocesos ir saskatāmas pietiekoši būtiskas gan savstarpējās atšķirības, gan arī to kopīgās atšķirības no Vācijas kriminālprocesa (piemēram, jautājumā par to, vai apsūdzība un apsūdzētais ir puses), šo abu valstu tiesību doktrīnā nepārprotami izšķir tieši inkvizitīvo principu lietas izskatīšanas gaitā tiesā. Šveicieši ar instruktīvo (izmeklēšanas) pamatprincipu saprot materiālās patiesības noskaidrošanas pienākumu, turklāt kā atsevišķu principu izdalot – *jura novit curia* (lat.) – tiesa zina likumus (tādēļ tai nav nepieciešamas pušu norādes⁵⁸)⁵⁹. Austrijā “[t]iesnesim, kurš veic izmeklēšanu, ir pienākums pilnīgi un vispusīgi noskaidrot visus lietas apstākļus – gan tādus, kuri var kalpot par labu apsūdzībai, gan arī tādus, kuri var kalpot apsūdzētā attaisnošanai. Turklāt tiesnesis nav saistīts ar pušu izteiktajiem apsvērumiem un iesniegtajiem pierādījumiem.”⁶⁰

Vācijas tiesībzinātnieki vispār uzskata, ka Vācijas kriminālprocesa tips esot īpašs, proti – apsūdzoši-izmeklējošs (“apsūdzoši” – tāpēc, ka iztiesāšana ir iespējama tikai prokuratūras ierosinātās valsts apsūdzības gadījumā; “izmeklējošs” – tāpēc, ka tiesa monopolizē lietas apstākļu noskaidrošanu un nav saistīta ne ar aizstāvības, ne ar prokurora pozīcijām)⁶¹. “Tiesai nav saistoši procesa dalībnieku

⁵³ Стойко Н. Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико-правовое исследование англо-американской и романо-германской правовых систем. Монография. Санкт-Петербург: Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета СПбГУ, 2006, с. 151.

⁵⁴ Meikališa Ā. Prokuratūra Latvijā. Rīga: “Latvijas Vēstnesis”, 2002, 11. lpp.

⁵⁵ Стойко Н. Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико-правовое исследование англо-американской и романо-германской правовых систем. Монография. Санкт-Петербург: Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета СПбГУ, 2006, с. 215.

⁵⁶ Sal. Art. 6 Schweizerische Strafprozessordnung. Pieejams: http://www.gesetze.ch/sr/312.0/312.0_001.htm [skatīts 10.02.2015.].

⁵⁷ Sal. § 3, § 254 Strafprozessordnung. Pieejams: [http://www.jusline.at/Strafprozessordnung_\(StPO\).html](http://www.jusline.at/Strafprozessordnung_(StPO).html) [skatīts 10.02.2015.].

⁵⁸ Lieberwirth R. Latein im Recht. 3.durchges. Aufl. Berlin; München: Die Wirtschaft GmbH, 1993, S. 155.

⁵⁹ Sal. Riklin F. Vorlesung. Strafprozessrecht. Arbeitsunterlage. 2007, S. 112.

Pieejams: http://www.unifr.ch/strr/downloads/Strafprozessrecht/Skriptum_Strafprozessrecht_2007.pdf [skatīts 10.02.2015.].

⁶⁰ Б у т о в В. Н. Уголовный процесс Австрии. Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1988, с. 14.

⁶¹ Стойко Н. Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико-правовое исследование англо-американской и романо-германской правовых систем. Монография. Санкт-Петербург: Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета СПбГУ, 2006, с. 227.

*apgalvojumi, tostarp un it īpaši, apsūdzētā atzīšanās*⁶². Respektīvi, Vācijas kriminālprocess nav pušu sacīkstes process, jo “uz prokuratūru un tiesu [vienlīdz] attiecas materiālās patiesības noskaidrošanas princips”⁶³.

4.2. Sacīkstes princips

Kas savukārt tiek saprasts ar iztiesāšanas “sacīkstes formu”? Vēl 19.–20. gs. mijā prof. Ivans Foiniцkis (Иван Фойницкиц) ir rakstījis, ka būtiski sacīkstes elementi ir:

- no tiesas nošķirto pušu esamība, kuras izmanto savas tiesības piedalīties procesā;
- pušu vienlīdzība;
- tiesas atbrīvošana no pušu procesuālo funkciju pildīšanas⁶⁴.

Arī mūsdienu izpratne par sacīksti kopš prof. I. Foiniцka laikiem nav būtiski mainījusies. Prof. Aleksandrs Smirnovs (Александр Смирнов) izdala trīs līdzīgus sacīkstes pamatelementus:

- pretojošos viena otrai apsūdzības (kriminālvajāšanas) un aizstāvības pušu esamība;
- pušu procesuālā līdztiesība vai vienlīdzība;
- no pusēm neatkarīgas tiesas esamība, jo taisnīga sacīkste nav iedomājama bez neitrāla arbitra⁶⁵.

Prof. A. Smirnovam pēc būtības pievienojas arī daudzi citi autori⁶⁶.

Protams, minētās pazīmes raksturo “ideālo” sacīksti⁶⁷, kura “tīrā veidā” (kā kriminālprocesa tips jeb modelis) gandrīz vairs nekur nav sastopama. Latvijas jauktā tipa kriminālprocesā lietas izskatīšanas tiesā stadiju pēc būtības raksturo sacīkstes princips⁶⁸, tomēr šeit netiks sīki analizēta šī principa

⁶² Roxin C. Strafverfahrensrecht. 25. Auflage. München : Verlag C.H. Beck, 1998, S. 95.

⁶³ Meyer-Gossner, L., Schmitt, B. Strafprozessordnung. 56. neu bearb. Aufl. München: C.H. Beck, Bd. 6. Beck'sche Kurz-Kommentar, 2013, S. 2.

⁶⁴ Фойницкиц И. Курсь уголовного судопроизводства. Томъ I. Санкт-Петербург: Типография т-ва Общественная Польза, 1912, с. 72.

⁶⁵ Смирнов А. Модели уголовного процесса. Санкт-Петербург: Наука, 2000, с. 18-19.

⁶⁶ Piemēram, Nikolajs Stoiko (Николай Стойко) ar sacīkstes principu Krievijas Federācijas kriminālprocesā saprot pieļaujamību piešķirt apsūdzības, aizstāvības un lietas izspriešanas funkciju vienai un tai pašai personai, aizstāvības un apsūdzības vienlīdzību tiesas priekšā, kā arī tiesas objektivitāti un neitralitāti attiecībā pret pusēm. Стойко Н. Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико-правовое исследование англо-американской и романо-германской правовых систем. Монография. Санкт-Петербург: Издательский Дом С.-Петербург. гос. ун-та, Издательство юридического факультета СПбГУ, 2006, с. 143.

⁶⁷ Sīkāk sk. Смирнов А. Модели уголовного процесса. Санкт-Петербург: Наука, 2000, с. 18-19.

⁶⁸ Sal., piemēram, arī Krievijas Federācijas Kriminālprocesa kodeksa 15. pantā *expressis verbis* ir noteikts pušu sacīkstes princips lietas izskatīšanā tiesā, kura saturā citstarp ietilpst KPL nostiprinātais procesuālo funkciju nodalīšanas

“tīrības” pakāpe. Autoram, protams, ir arī zināms viedoklis, ka, pat neraugoties uz likuma “Par tiesu varu” 25. panta pirmajā daļā noteikto (“[p]uses lietas izskatīšanas gaitā realizē savas procesuālās tiesības sacīkstes formā, izņemot tiesvedību administratīvajās lietās”), tomēr “Kriminālprocesa likuma redakcijā, kas stājusies spēkā 2005. gada 1. oktobrī, [faktiski] ir notikusi atteikšanās no iepriekš deklarētā sacīkstes principa kriminālprocesā, iestrādājot pušu līdztiesības principu, kas prasa nodrošināt kriminālprocesā iesaistītajām personām normatīvajos aktos noteikto uzdevumu un garantēto tiesību līdzvērtīgu īstenošanu”⁶⁹. Minētā nostāja patiesām varētu būt arī jēdzieniski pietiekoši korekta.

Par sacīkstes principu Latvijas kriminālprocesā gan ir dažāda izpratne – kriminālprocesā sacīkstes principu pārklājot nevainīguma prezumpcijas princips⁷⁰ (ne tikai, jo realitātē pastāv vesels komplekss ar dažādās apsūdzētās personas un viņa aizstāvības procesuālajām priekšrocībām (privilēģijām) (*favor defensionis*) – autora piezīme). Apsūdzētajam nav jāpierāda savs nevainīgums, līdz ar to viņam nav aktīvi jāsasienas ar apsūdzības iestādi⁷¹. Tāpēc arī nepastāvot “tīrā sacīkste”, kāda ir, piemēram, civilprocesā, kurā, saskaņā ar Civilprocesa likuma 93. panta pirmās daļas 1. teikumu, “*katrai pusei jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā pamato savus prasījumus vai iebildumus*”.

Tomēr atšķirīgā izpratne par jēdzienu lietojumu nemaina būtību – krimināllietu izskatīšanā tiesā dominē tieši sacīkstes iezīmes, kas izpaužas apsūdzības un aizstāvības strīdā par celtās apsūdzības pamatotību, bet tiesas loma pamatā ir **pasīva**, jo tiesa tikai spriež par to, vai apsūdzības iestāde apsūdzētā vainu ir pierādījusi⁷² (sal., piemēram, ar KPL 48. panta otrās daļas 3. punktā norādīto, ka savu funkciju izpildei tiesa, “*neiejaucoties apsūdzības uzturēšanā un aizstāvības realizēšanā, piedalās pierādījumu pārbaudē*”).

Jebkurā gadījumā sacīkstes dominanci lietas izskatīšanā tiesā neviens nav atcēlis.

princips (Krievijas Federācijas Kriminālprocesa kodeksa 15. panta otrā daļa) un procesuālo pilnvaru līdzvērtības princips (Krievijas Federācijas Kriminālprocesa kodeksa 15. panta trešā daļa).

⁶⁹ Sal., piemēram, Zemgales apgabaltiesas 2013. gada 30. septembra spriedums lietā Nr. 116011913. Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/131442.pdf> [skatīts 10.02.2015.].

⁷⁰ Vaivods K. Objektīvās izmeklēšanas princips. Grām.: Administratīvais process tiesā. Autoru kolektīvs. Dr.iur. J. Briedes vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008, 266. lpp. // *ar atsauci*: Atbilstoši minētajam principam neviena persona netiek uzskatīta par vainīgu, kamēr tās vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā netiek konstatēta Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nav jāpierāda savs nevainīgums. Visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Sk.: Kriminālprocesa likuma 19. pantu. Kriminālprocesa likums. LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2005, 11. maijs, Nr. 74. Plašāk par šo principu sk., piemēram: Meikalīša Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. II. Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. Jurista Vārds, 2006, 14. marts, Nr. 11 (414).

⁷¹ Turpat.

⁷² Turpat. // *ar atsauci*: Levits E. Objektīvās izmeklēšanas princips administratīvā procesā tiesā – atšķirība no civilprocesa. Nav publicēts.

Sacīkstes pirmais pamatelements – pretojošos apsūdzības un aizstāvības pušu esamība – ir noteikts KPL 17. pantā (procesuālo funkciju nodalīšana): *“cīvēka tiesību ierobežojumu kontroles funkcija pirmstiesas procesā un apsūdzības, aizstāvības un tiesas spriešanas funkcijas kriminālprocesā ir nodalītas”*. Protams, var iebilst, ka KPL, atšķirībā no Kriminālprocesa kodeksa, netiek lietots jēdziens “puses”. Tomēr šeit ir svarīga nevis terminoloģija, bet gan kriminālprocesa dalībnieku funkcionālā un institucionālā nošķirtība⁷³. Par sacīksti liecina atšķirīgo procesuālo funkciju koncentrācijas neesamība viena kriminālprocesa dalībnieka rokās.

Sacīkstes otrais pamatelements – pušu līdztiesība – ir noteikts KPL 18. pantā (procesuālo pilnvaru līdzvērtība): *“kriminālprocesā iesaistītajām personām ir pilnvaras (tiesības un pienākumi), kas nodrošina tām normatīvajos aktos noteikto uzdevumu un garantēto tiesību līdzvērtīgu īstenošanu”*. Jāatzīst, ka minētais kriminālprocesa pamatprincips darbojas visā kriminālprocesa laikā, bet līdztiesība iztiesāšanā procesuālajā nozīmē prasa vienādas apsūdzības uzturētāja, no vienas puses, un aizstāvja un apsūdzētā, no otras puses, tiesības iesniegt pierādījumus, sniegt tiem savu vērtējumu un atspēkot pretējās puse iesniegtos pierādījumus⁷⁴. Prof. Ā. Meikališa un prof. Kristīne Strada-Rozenberga kā vienu no minētā principa izpausmēm pamatoti min: *“[ja] nodrošinātas tiesības uz tiesu aicināt apsūdzības lieciniekus, apsūdzētajam ir jānodrošina iespējas aicināt aizstāvības lieciniekus u. tml.”*⁷⁵.

Savukārt sacīkstes trešais pamatelements – tiesas neatkarība jeb tiesas kā “neitrālā arbitra” loma – ir izsecināms gan no jau pieminētā KPL 17. panta (procesuālo funkciju nodalīšana), gan arī noteikts KPL 23. pantā (“Tiesas spriešana”): *“krimināllietās tiesu spriež tiesa, tiesas sēdēs izskatot un izlemjot pret personu celto apsūdzību pamatotību”*. Tātad tiesa izskata krimināllietu pret personu tādā apsūdzības apjomā, kāda tā ir tiesā saņemta. Prof. Ā. Meikališa un prof. K. Strada-Rozenberga precīzi un pilnīgi pamatoti norāda, ka *“sacīkstes princips teorētiski sevī ietver arī tiesas aktīvu neiesaistīšanos pierādīšanā [...] Tiesas statuss šajā kontekstā vairāk izsecināms no procesuālo funkciju nošķiršanas principa”*⁷⁶.

Pienākums pierādīt “celtās apsūdzības pamatotību”, atbilstoši KPL 126. panta otrajai daļai, ir apsūdzības uzturētājam. Savukārt apsūdzētajam, atbilstoši KPL 20. pantam, ir tiesības uz aizstāvību. Ja persona savas tiesības uz aizstāvību realizē ar zvērināta advokāta starpniecību, tad zvērinātam

⁷³ Sīkāk sk. Meikališa Ā. Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 63. lpp.

⁷⁴ Шестакова С. Проблемы состязательности в Российском уголовном процессе. Диссертация. Санкт-Петербург, 1998. Pieejams: http://kalinovsky-k.narod.ru/b/shest/shest_2_3.htm [skatīts 10.02.2015.].

⁷⁵ Meikališa Ā. Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 64. lpp.

⁷⁶ Turpat.

advokātam, atbilstoši Advokatūras likuma 49. pantam, “*ir jāizmanto visi likumā paredzētie līdzekļi un metodes, aizstāvot [...] juridisko palīdzību lūgušās personas tiesības un likumīgās intereses*”. Tieši strīdā starp apsūdzību un aizstāvību par celtās apsūdzības pamatotību arī izpaužas likuma “Par tiesu varu” 25. panta pirmajā daļā minētā “sacīkste”.

Savukārt saskaņā ar KPL 455. panta otro daļu, “*tiesa nav tiesīga pēc savas iniciatīvas iegūt pierādījumus un tos pārbaudīt tiesas sēdē, izņemot gadījumu, kad apsūdzētais aizstāvību īsteno pats, bet tiesai rodas pamatotas šaubas par viņa pieskaitāmību vai iespējamo vainu apsūdzībā*”. Kā tas nepārprotami izriet no KPL 43. panta pirmās daļas 4. punkta tieši valsts apsūdzības uzturētājs pirmās vai apelācijas instances tiesā virza “apsūdzības pierādījumu pārbaudi”.

Līdz ar to būtiskā segmentā iztiesāšanas “virzošais spēks” ir nevis tiesas iniciatīva, kā tas ir Latvijas administratīvajā procesā vai Vācijas kriminālprocesā, bet gan apsūdzības uzturētāja iniciatīva. Tieši nepieciešamība izvērtēt celtās apsūdzības pamatotību ir uzskatāma par faktisko iemeslu, kāpēc vispār notiek iztiesāšana (*nemo nisi accusatus fuerit, condemnari potest* (lat.) – neviens nevar tikt notiesāts bez atbilstošas apsūdzības⁷⁷). Tiesai, atbilstoši KPL 460. panta pirmajai daļai, neatkarīgi no savas pārliecības par apsūdzētā vainu, ir pienākums pieņemt lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu sakarā ar prokurora atteikšanos no apsūdzības – pat tajā gadījumā, ja tiesas viedoklis par to, kāds ir “taisnīgs noregulējums” konkrētajā lietā, atšķiras no apsūdzības uzturētāja viedokļa. Turpretim Vācijā, saskaņā ar inkvizitīvo principu, prokuroram pēc lietas iztiesāšanas sākuma vairs nav tiesību atteikties no celtās apsūdzības⁷⁸.

Tādējādi ir gandrīz neiespējami neieraudzīt būtiskas (pēc autora domām – pat fundamentālas) procesuālās kārtības atšķirības, izskatot krimināllietas tiesā Vācijā, Šveicē un Austrijā, no vienas puses, un Latvijā, no otras puses. Līdz ar to salīdzināt atsevišķus Vācijas un Latvijas kriminālprocesuālos institūtus, neatrunājot minētās atšķirības, ir, mazākais, nekorekti.

Katrā ziņā, neraugoties uz strīdīgo jautājumu no juridiskās terminoloģijas viedokļa, proti, vai krimināllietu izskatīšanā tiesā Latvijā darbojas vai nedarbojas sacīkstes princips, tomēr pilnīgi neapstrīdami ir arī tas, ka tur nedrīkstētu darboties objektīvās izmeklēšanas princips.

Un tas ir jau pietiekošs pamats pats par sevi, lai varētu apšaubīt M. Lejas izteikto apsvērumu pamatotību, viņam atsaucoties uz to valstu praksi, kur lietu izskatīšanā tiesā pilnīgi nepārprotami ir nostiprināts tieši objektīvās izmeklēšanas princips.

⁷⁷ Sal. Смирнов А. Модели уголовного процесса. Санкт-Петербург: Наука, 2000, с. 19.

⁷⁸ Kühne H. Strafprozesslehre: e. systemat. Darst. für Prüfung u. Praxis. 4., neubearb. u. erw. Aufl. Heidelberg: Müller, 1993, S. 105.

5. Par apsūdzētā tiesībām un procesuālajām priekšrocībām (*favor defensionis*)

Jau tika pieminēts, ka M. Leja nodala “*tiesību uz aizstāvību pārkāpumu*”, ar to visnotaļ šauri saprotot vienīgi situācijas, “*kurās apsūdzētajam iztiesāšanas gaitā nebija pamats rēķināties ar to, ka tiesa varētu grozīt nodarījuma faktiskos apstākļus, bet, apzinoties to, viņš būtu aizstāvējies citādi vai sekmīgāk, nekā to darījis faktiski*”, no – “*apsūdzētā stāvokļa pasliktināšanas*”, ar to tikpat šauri saprotot situācijas, kad “*par pierādītiem atzīti faktiskie apstākļi, kas atstāj ietekmi uz soda bargumu*”⁷⁹.

Tādēļ turpinājumā sīkāk jāiztirzā iepriekš šajā rakstā jau daudzkārt pieminētās un tiesību doktrīnā pazīstamās “*procesuālās konstrukcijas*”⁸⁰, proti, – *favor defensionis* fenomens.

Burtiskā tulkojumā no latīņu valodas (*favor, ōris*–) tas nozīmē labvēlība, noskaņojums par kaut ko kaut kā labā, atbalstošs, priekšroku dodošs (*благосклонность, благожелательность, благопрямствование*⁸¹ – krievu val.); savukārt (*dēfēnsio, ōnis*–) nozīmē aizstāvība (*защита*⁸²– krievu val.); līdz ar to tulkojums ir viennozīmīgs – “aizstāvības priekšrocības” (privilēģijas). Taču ar šo formulu tiek izteikts ļoti plašs apsūdzētā kā procesuālas personas priekšrocību spektrs savas aizstāvības realizēšanā (nevis šaurs tiesību loks kādā konkrētā jeb specifiskā procesa stadijā, vai arī, piemēram, vienīgi tās pieaicināta profesionāla aizstāvja specifiskas tiesības utt.).

Savos rakstos M. Leja šo apstākli vispār nebija ņēmis vērā. Labvēlības piešķiršanas aizstāvībai (*favor defensionis*) tradīcija ir kriminālprocesa svarīga sastāvdaļa, kuru, starp citu, vēl 17.–19. gs. izveidoja tieši vācu doktrīna⁸³. Objektivitātes labad gan jāpiekrīt, ka *favor defensionis* kā konstrukcija mūsdienās kļuvusi jau par tādu pašsaprotamību, ka pati reti ir sastopama literatūra, kas būtu veltīta minētā kriminālprocesuālā fenomena kompleksai analīzei⁸⁴. Tomēr, kā jau tika konstatēts iepriekš,

⁷⁹ Leja M. Latvijas tiesu kompetence apsūdzības trūkumu novēršanā. Jurista Vārds, 2001.2015., Nr. 3, 10.-11. lpp.

⁸⁰ Sal., piemēram, Михееенкова М.А. Благоприятствование защите (*favor defensionis*) и его проявление в своевременном уголовном процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва: МГУ, им. М.В. Ломоносова (юридический факультет), 2012, с. 4. Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/blagopriyatstvovanie-zashchite-favor-defensionis-i-ego-proyavlenie-v-sovremennom-ugolovnom-p> [skatīts 05.03.2015.].

⁸¹ Sal. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. 12-е изд. Москва: Медиа, 2009, с. 395.

⁸² Ibid, с. 276-277.

⁸³ Sal. Михееенкова М.А. Благоприятствование защите (*favor defensionis*) и его проявление в своевременном уголовном процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва: МГУ, им. М.В. Ломоносова (юридический факультет), 2012, с. 5–6. Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/blagopriyatstvovanie-zashchite-favor-defensionis-i-ego-proyavlenie-v-sovremennom-ugolovnom-p> [skatīts 05.03.2015.].

⁸⁴ Ibid, с.7.

tieši šī konstrukcija ir tipiska kontinentālā jauktā tipa kriminālprocesiem ar mērķi kompensēt (mīkstināt) to inkvizitīvos aspektus⁸⁵.

Saprotams, ka arī katrā valstī šīs privilēģijas vēsturiski ir veidojušās dažādi un tādēļ ir atšķirīgas. Tikko teiktais pilnā mērā attiecas gan uz Vāciju, gan arī Latviju.

Tādējādi šie mehānismi pakāpeniski izveidojās vēsturiski, lai apsūdzētā acīmredzami nelīdzvērtīgo – ievērojami “vājāko” pozīciju pirmstiesas kriminālprocesā (kā arī objektīvi “vājāko” pozīciju kriminālprocesā kopumā) kompensētu lietas izskatīšanas stadijā tiesā⁸⁶ ne tikai “sacīkstes” “startā” – tiesas izmeklēšanā, bet arī “finišā” – tiesai taisot nolēmumu lietā⁸⁷.

Piemēram, Eiropas kontinentālo tiesību lokā joprojām valda uzskats, ka pozīcija, kāda apsūdzētajam ir radusies pēc viņam labvēlīga sprieduma, tiek saglabāta pat tad, ja spriedums ir nepareizs un radījis pēdējam kādas prettiesiskas priekšrocības⁸⁸ (pašsaprotami, ka šādi radušos priekšrocību saglabāšana nevar notikt gadījumos, kad tieši šī iemesla dēļ ir iesniegts prokurora protests un / vai cietušā sūdzība, kuru atbalsta prokurors).

Literatūrā sastopams viedoklis, kas izšķir *favor defensionis* izpratni šaurākā un plašākā nozīmē. Šaurākā nozīmē sastopamas divas pieejas jēdziena interpretācijā. Viena ir tuva formulai – *in dubio pro reo*⁸⁹, savukārt otra šīs priekšrocības uzlūko kā atsevišķu ekskluzīvu aizstāvības puses tiesību kopumu (piemēram, apsūdzētā tiesības uz pēdējo vārdu utt.). Reizēm šīs pieejas tiek apvienotas. Izpratnes paplašinātā nozīmē arī pastāv divas pieejas šī jēdziena izpratnei. Pirmā pieeja praktiski pielīdzina *favor defensionis* tiesībām uz aizstāvību plašākā nozīmē. Otrs virziens *favor defensionis* traktē kā abstraktu (vispārīgu) procesuālu konstrukciju, kurai būtu papildu jāgarantē tiesības uz aizstāvību kā daudz vājākai procesa pusei, apveltot to ar priekšrocībām un privilēģijām

⁸⁵ Sal. Михеенкова М.А. Благоприятствование защите (*favor defensionis*) и его проявление в своевременном уголовном процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва: МГУ, им. М.В. Ломоносова (юридический факультет), 2012, с. 11.

Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/blagopriyatstvovanie-zashchite-favor-defensionis-i-ego-proyavlenie-v-sovremennom-ugolovnom-p> [skatīts 05.03.2015.].

⁸⁶ Смирнов А. Модели уголовного процесса. Санкт-Петербург: Наука, 2000, с. 43.

⁸⁷ Sal. Ibid., с. 19.

⁸⁸ Volk K. Strafprozessrecht. München: Beck, 1999, S. 247.

⁸⁹ “Šaubu gadījumā par labu apsūdzētajam” (pēc Lieberwirth R. Latein im Recht. 3.durchges. Aufl. Berlin; München: Die Wirtschaft GmbH, 1993, S. 141.).

salīdzinājumā ar apsūdzības pusi, lai tiktu pārvarēta tīri mehānistiska procesuālo pilnvaru vienādošana⁹⁰. Autors šeit sīkāk neiedziļināsies šo viedokļu analīzē.

Tomēr vienlaicīgi gribētos drīzāk piekrist, ka *favor defensionis* kā procesuāla konstrukcija nav identificējama vienīgi ar kādu atsevišķu mūsdienu kriminālprocesa principu un institūtu, kā piemēram, *in dubio pro reo* (šaubu tulkošana par labu apsūdzētajam), *praesumptio innocentiae* (nevainīguma prezumpcija) *onus probandi* (pierādīšanas nastas sadalīšana), pierādījumu pieļaujamības novērtēšanas noteikumu asimetrija⁹¹, *fair trial* (procesa taisnīgums), sacīkstes princips, *due process (of law)* (pienācīga tiesiskā procedūra), tiesības uz aizstāvību⁹² utt. Sīkāk iztīrāt visus nosauktos aspektus viena raksta ietvaros ir pilnīgi neiespējami.

Iespējams, ka tas patiešām nav juridiski īsti korekti, tomēr arī autora novērojumi liecina, ka krimināltiesību jomā praktizējošie juristi, lietojot jēdzienu “*tiesības uz aizstāvību pārkāpums*”, acīmredzot intuitīvi (un, iespējams, pilnīgi pareizi), tajā ietver arī citas iespējamās situācijas (pat robežsituācijas) nekā tas šauri noteikts KPL 20. pantā, kaut arī to papildinātu ar M. Lejas pieminēto konstitucionālo principu “*tiesības tikt uzklautam*”, kas, viņaprāt, ir *panaceja*⁹³ visu problēmu atrisināšanā saistībā ar tiesas veikto “*citādo juridisko kvalifikāciju*”, ja apsūdzību nav grozījis prokurors. Līdz ar to, ja kādam ir iebildumi pret neierastā jēdziena *favor defensionis* lietojumu, autora ieskatā, protams, tikpat labi visu apsūdzētā procesuālo tiesību un priekšrocību kompleksu pietiekoši loģiski var aptvert arī ar jēdzienu “*tiesības uz aizstāvību*” (šī jēdziena plašākā nozīmē), proti, nesaprotot to šauri KPL 20. panta un/vai Konvencijas 6. panta gramatiskā teksta minimālo garantiju ietvaros. Tad tikpat loģiski jebkuru reducējošu atkāpi no šādi saprastām “*tiesībām uz aizstāvību*” varētu arī dēvēt par “*apsūdzētā stāvokļa pasliktināšanu*”.

Arī praksē par tiesību uz aizstāvību pārkāpumu vienlīdz tiek dēvēts gan gadījums, ja tiesa nebūtu noskaidrojusi, vai faktiski nav notikusi apsūdzētā piespiedu atteikšanās no aizstāvja mantiskā

⁹⁰ Михееенкова М.А. Благоприятствование защите (*favor defensionis*) и его проявление в современном уголовном процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва: МГУ, им. М.В. Ломоносова (юридический факультет), 2012, с. 9-10.

Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/blagopriyatstvovanie-zashchite-favor-defensionis-i-ego-proyavlenie-v-sovremennom-ugolovnom-p> [skatīts 05.03.2015.].

⁹¹ Jānorāda, ka jaunākā Augstākās tiesas judikatūra būtībā arī ir atzinusi šo principu (sk. 2015. gada lietā 27. februāra lēmumu lietā Nr. SKK-15/2015 [nepublicēts], lai gan juridiskajā literatūrā ir pazīstams arī cits viedoklis, sal. piemēram, Верещагина М.А. Асимметрия правил о допустимости доказательств. Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Право, № 28 (100), 2007 с. 22-24. Pieejams: <http://cyberleninka.ru/article/n/asimetriya-pravil-o-dopustimosti-dokazatelstv> [skatīts 08.03.2014.].

⁹² Sal. ar satura radītāju Михееенкова М.А. Благоприятствование защите (*favor defensionis*) и его проявление в современном уголовном процессе: монография. Москва: Юрлитинформ, 2014, 232 с.

⁹³ Universāls brīnumlīdzeklis pret visām kaitēm, brīnumzāles (pēc Svešvārdu vārdnīca. J. Baldunčika red. 3. izd. Rīga: Jumava, 2007, 551. lpp.).

stāvokļa dēļ (KPL 20. panta 4. daļa, 88. panta otrā daļa)⁹⁴, gan tad, ja tiesa atteiktos pievienot krimināllietai apsūdzētā, kurš aizstāv sevi pats, rakstveida tiesas debašu runu, tādēļ, ka viņš to visu nevar vai kādu iemeslu dēļ negrib nolasīt⁹⁵. Tātad jebkurš procesuālās līdztiesības pārkāpums nereti tiek vismaz subjektīvi uztverts tieši kā tiesību uz aizstāvību pārkāpums. Taču nedrīkst aizmirst, ka procesuālā līdztiesība ir tikai viens “*tiesību uz taisnīgu tiesu elements*”⁹⁶. Par to kaut vai liecina viss Satversmes 92. panta⁹⁷ tvērumš⁹⁸.

Līdz ar to pietiekoši pamatoti, domājams, varētu secināt, ka M. Lejas piedāvājumi jebkurā gadījumā, pat ja pieņemtu par korektu viņa piedāvāto *tiesību uz aizstāvību pārkāpuma un apsūdzētā stāvokļa pasliktināšanas* izpratni, neaptver pat visu tiesību uz taisnīgu tiesu spektru, kur nu vēl – *favor defensionis* tvērumu.

Neapšaubāmi, ka mūsdienu izaicinājumi (transnacionālā noziedzība, terorisms utt.), kā arī paradigma, kas vērsta uz cietušo, liecinieku u.c. procesa dalībnieku tiesību sabalansēšanu ar tradicionālajām apsūdzētās personas tiesībām, nav atstājami bez ievērības. Ir pat notikusi zināma akcentu pārbīde, kas pietiekoši pamatoti ļauj runāt jau par zināmām cietušā procesuālajām priekšrocībām (jeb vismaz par to nepieciešamību). Tomēr tās joprojām neatceļ apsūdzētā *favor defensionis*, tādējādi nenostādot cietušo jau privileģētākā stāvoklī. Šeit ir runa vienīgi par citu procesa publisko dalībnieku interešu lielāku ievērošanu⁹⁹.

Nenoliedzami, ka visi minētie izaicinājumi jārisina arī kriminālprocesuālo tiesību zinātnei. Tomēr M. Lejas abu rakstu konteksts un tur norādītie kāzusi nepārprotami norāda, ka jebkādi globāli aspekti viņu nemaz nav interesējuši, kas, iespējams, vismaz kaut cik racionāli spētu pamatot

⁹⁴ Sk. Rīgas apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģijas 2014. gada 11. jūnija lēmums lietā Nr. 11819000809 [nepublicēts].

⁹⁵ Sk. turpat.

⁹⁶ Latvijas Republikas Satversmes komentāri : VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Sag. autoru kolektīvs. Zin. vad. prof. R. Balodis; zin. redkol.: prof. A. Endziņš (vad.), prof. R. Apsītis, akad. T. Jundzis, Satversmes tiesas priekšs. G. Kūtris. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 134. lpp.

⁹⁷ “Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu. Nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību.”

⁹⁸ Sk. Latvijas Republikas Satversmes komentāri : VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Sag. autoru kolektīvs. Zin. vad. prof. R. Balodis; zin. redkol.: prof. A. Endziņš (vad.), prof. R. Apsītis, akad. T. Jundzis, Satversmes tiesas priekšs. G. Kūtris. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 119.–162. lpp.

⁹⁹ Михееенкова М.А. Благоприятствование защите (*favor defensionis*) и его проявление в своевременном уголовном процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва: МГУ, им. М.В. Ломоносова (юридический факультет), 2012, с. 28-29.

Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/blagopriyatstvovanie-zashchite-favor-defensionis-i-ego-proyavlenie-v-sovremennom-ugolovnom-p> [skatīts 05.03.2015.].

nepieciešamību sašaurināt apsūdzētā procesuālās priekšrocības (autora ieskatā – kā “tiesības uz aizstāvību” plašākā nozīmē).

Turklāt M. Lejas paustās idejas nav iedomājamas pie tik smagnēja pirmstiesas kriminālprocesa, kāds pašreiz ir Latvijā (sīkāk šī atziņa netiks analizēta, jo tas ir atsevišķa raksta temats). Jāatrunā, ka Vācijā, atšķirībā no Latvijas, pēc vispārējā principa policijas un prokuratūras darbības rezultātā nerodas tiesā izmantojamie pierādījumi, bet policijas darbība ir vērsta uz lietas sagatavošanu apsūdzētā vainas pierādīšanai tiesā¹⁰⁰, kuras nasta, kā jau minēts iepriekš, gulstas uz tiesas priekšsēdētāju¹⁰¹.

Visbeidzot, rezumējot minēto, jānorāda, ka M. Lejas priekšlikumi patiesībā šauri kolidē ar apsūdzētā tiesībām uz aizstāvību (plašākā nozīmē) jeb *favor defensionis*.

M. Lejas priekšlikumi faktiski vērtējami kā aicinājums revidēt visu pastāvošo krimināllietu izskatīšanas tiesā sistēmu – doktrināri sagrozot izveidojušos “*statusu quo*” un nodarot būtisku triecienu sacīkstes principa paliekām Latvijas kriminālprocesā. M. Lejas piedāvātie risinājumi, kas paredz “interpretācijas ceļā” paplašināt tiesas funkcijas, turklāt par sliktu apsūdzētajam, ir acīmredzamā pretrunā gan ar publisko tiesību pamatprincipa – atļauts tikai tas, ka noteikts ar likuma normu¹⁰², gan ar Latvijas kriminālprocesa pamatprincipiem kopumā.

Autora ieskatā, būtu tomēr jāatceras, ka *favor defensionis* konstrukcija izpaužas tajās kriminālprocesuālajās normās un institūtos, kur aizstāvības puse tiek apveltīta ar papildu tiesībām vai tiek atbrīvota no pienākumiem vai arī kādā citā veidā tiek nostādīta daudz izdevīgākā stāvoklī salīdzinājumā ar apsūdzības pusi **ar tiešu mērķi šādi speciāli “mākslīgi” konstruētā veidā kompensēt pušu faktisko procesuālo nevienlīdzību jautājuma izlemšanā par personas vainīgumu**¹⁰³.

Līdz ar to nebūtu pieļaujams liegt apsūdzētajam viņa likumīgās un objektīvi pamatotās priekšrocības (privilēģijas) jeb *favor defensionis* visos lietas izskatīšanas tiesā etapos.

¹⁰⁰ Калиновский К. Основные черты уголовного процесса зарубежных государств // Уголовный процесс: Сборник учебных пособий. Особенная часть. Вып. 3. Москва: ИМЦ ГУК МВД России, 2003. Pieejams: <http://kalinovsky-k.narod.ru/p/2003-3.htm> [skatīts 10.02.2015.].

¹⁰¹ Кириенко Н. Прокурор как правовая и научная категория, ее место в понятийном аппарате зарубежной науки. Pieejams: http://www.rusnauka.com/22_PNR_2012/Pravo/5_115270.doc.htm [skatīts 10.02.2015.].

¹⁰² Sal. Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: 2004, 115. lpp.

¹⁰³ Михеенкова М.А. Благоприятствование защите (*favor defensionis*) и его проявление в своевременном уголовном процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва: МГУ, им. М.В. Ломоносова (юридический факультет), 2012, с. 10-11.

Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/blagopriyatstvovanie-zashchite-favor-defensionis-i-ego-proyavlenie-v-sovremennom-ugolovnom-p> [skatīts 05.03.2015.].

Tādējādi arī tiesas pasīva rīcība ar tās konstatētajām apsūdzības nepilnībām lietas izskatīšanas gaitā, autora ieskatā, būtu tieši šāds (un turklāt tikai viens) no minētajiem “kompensējošiem mehānismiem” tiesvedībā Latvijā.

Secinājumi

1. Latvijas kriminālprocesā, atšķirībā no Vācijas, Austrijas un Šveices, lietas izskatīšanas tiesā nedarbojas inkvizitīvais (objektīvās izmeklēšanas) princips. Savukārt saskaņā ar inkvizitīvo principu Vācijas kriminālprocesā visā procesa gaitā **prokuroram** un **tiesai vienlīdz** ir jācenšas noskaidrot materiālo jeb objektīvo patiesību.
2. Nebūtu pieļaujams “transplantēt” atsevišķus iepatikušos risinājumus no citu valstu tiesu prakses, ja netiek ņemti vērā tie objektīvie nosacījumi un faktori, kuri rada tos vai citus institūtus ārvalstu tiesībās. Citiem vārdiem, nevar atzīt par pamatotu vēlmi mehāniski pārņemt ārvalstu institūtus, ignorējot acīm redzamas tiesību sistēmu savstarpējās atšķirības, Latvijas tiesu iekārtas un kriminālprocesa pamatprincipu īpatnības.
3. Neraugoties uz jēdzieniskām pretrunām likumā “Par tiesu varu” un KPL, kā arī faktisko nevienlīdzību starp valsts apsūdzību un apsūdzēto (un viņa aizstāvību), lietas izskatīšanā tiesā Latvijā tomēr joprojām dominē tieši sacīkstes princips.
4. Neiespējamību pilnā mērā realizēt sacīkstes principu (tā “ideālajā” nozīmē) būtu jākompensē dažādām apsūdzētā aizstāvības priekšrocībām (privilēģijām) jeb *favor defensionis*.
5. *Favor defensionis* konstrukcija izpaužas tajās kriminālprocesuālajās normās un institūtos, kur aizstāvības puse tiek apveltīta ar papildu tiesībām vai tiek atbrīvota no pienākumiem vai arī kādā citā veidā tiek nostādīta izdevīgākā stāvoklī salīdzinājumā ar apsūdzības pusi ar tiešu mērķi šādi speciāli “mākslīgi” konstruētā veidā kompensēt pušu procesuālo nevienlīdzību jautājuma izlemšanā par personas vainīgumu.
6. *Favor defensionis* objektīvi neattiecas tikai uz kādu konkrētu kriminālprocesuālo institūtu. Gluži pretēji, tas kā objektīvs un patstāvīgs faktors darbojas visa kriminālprocesa gaitā.
7. Tieši tādēļ *favor defensionis* kā procesuālu konstrukciju var izmantot kolīziju risināšanā, kas rodas sakarā ar visu tiesību institūtu un principu balansa problēmām, nolūkā nodrošināt gan apsūdzētā tiesības, gan arī citas alternatīvās privātās un publiskās procesuālās vērtības.
8. Jebkura aktīva tiesas rīcība pašreizējā Latvijas kriminālprocesuālā regulējuma kontekstā, labojot prokurora pieļautās kļūdas apsūdzības celšanā, būtu nepieļaujama. Arī jebkuru norādījumu (padomu) sniegšana prokuroram varētu tikt vērtēta kā solījums taisīt notiesājošu spriedumu, ja gadījumā valsts apsūdzības uzturētājs apmierinātu tiesas priekšstatus par vēlamo apsūdzības kvalitāti. Minētais pārkāptu vismaz procesuālās līdztiesības principu.